

Югозападен университет „Неофит Рилски“

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на

Щерьо Атанасов Щерев

на тема

„Бежанците от Егейска Македония и техните наследници – етнологички
аспекти“

за присъждане на научна и образователна степен „Доктор“, област на
висше образование – 2. Хуманитарни науки, професионално направление
– 2.1 Филология, специалност – Фолклористика и етнология

реценцент: проф. д-р Ана Георгиева Лулева

I. Кратки биографични данни за кандидата

Щерьо Щерев е бакалавър по Английски език и етнология (2014) от Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, магистър по Английски език и антропология на Югоизточна Европа (2016) и докторант в периода 2017-2021 в докторантска програма „Етнология и фолклористика“ в същия факултет. През този период наред с работата върху дисертационния си труд под ръководството на доц. д-р Илия Недин, Щерьо Щерев участва в два научно-изследователски проекта - „Хетеродоксален ислям сред алевитите в България. Теренно изследване на гр. Силистра“ - проект на RAI с ръководител проф. Дейвид Шенкланд и „Културно наследство и институционализация на българските исторически и съвременни общности отвъд Европа“, проект на ИЕФЕМ-БАН. По темата на дисертацията има публикувани три статии.

II. Характеристика на научната продукция на кандидата

Темата на представения труд е дисертабилна и дава възможност да се надгради съществуващата научна литература за съдбата на българите, останали извън пределите на българската държава по силата на международните договори след края на Първата световна война и превърнали се в бежанци, поели по пътя на принудителната миграция към България.

Превратните исторически събития и политики на националните държави оказват пряко влияние върху съдбата на българите в Егейска Македония. Това предпоставя необходимостта от разглеждане на собствено етноложките проблеми за паметта и културното наследство на потомците на бежанците в техния исторически контекст, съчетаване на историческата перспектива към породилите ги събития на екзодуса със съвременен етнографски емпиричен материал, отразяващ работата на паметта.

Трудът има логична, класическа структура. Състои се от увод, четири глави, заключение и резюме на английски език (237 страници). В Увода (с. 3 - 33) е очертано изследователското поле на дисертацията, като са посочени основните тематични акценти: ролята на националните политики на Балканите, проблемът за идентичността на общностите и значението на държавните граници. Като цел на работата е определено „представянето на спомена за преселението, присъстващ в съзнанието на потомците на бежанците от Егейска Македония, какво се помни и по какъв начин се разказва“. В съответствие с това са поставени изследователските задачи: да се проследят институционалните рамки, нормативната уредба и политиките на българската държава спрямо бежанците; да се представи дейността на гражданските сдружения, поддържащи колективната памет на бежанците по примера на „Инициативен комитет Старчища“, създаден от наследниците на бежанци от село Старчища в град Гоце Делчев и други; да

се очертаят различните форми на памет (индивидуална, семейна и колективна) чрез дейността на дружествата и техните инициативи, разказите на респондентите и особеностите на техния наратив.

В увода също така е представен обзор на относимата към темата литература – исторически, етнологички и краеведски трудове; очертани са методите и методологията на изследването. Накратко е описан теренният етнографски материал, върху който се основава етнологичкият анализ. Той е събиран в периода 2019–2020 г. в Софийско (гр. София, гр. Бухово), Благоевград и Гоцеделчевско (гр. Гоце Делчев, с. Копривлен, с. Тешово, гр. Хаджидимово, с. Мосомище и с. Сатовча) чрез автобиографични и полуструктурирани интервюта. Посочени са също така архивни и виртуални източници на информация като социални мрежи и други интернет платформи. В увода са направени препратки към трудове на множество автори, отнасящи се до теми като „идентичност“, „границы“, „конструиране на общности“, „нации и национализъм“ и др.

В първа глава, „Историческа рамка на изследването“ (стр. 33 - 55) е направен обзор на картината на етническо напрежение в областта до към първата четвърт на XX в. Втора глава, „Държавна политика към бежанците“ (стр. 56 - 101) е построена върху съществуващата научна литература и публикувани спомени относно политиката на българската държава към бежанците, тяхното движение, усядане и проблеми с местното заварено население. Отделено е внимание и на политиките на Гърция и Югославия към българите, останали в техните предели.

В трета и четвърта глава са представени два важни етнологички аспекта на темата за потомците на бежанците от Егейска Македония, а именно: „Културна памет и културно наследство на потомците на бежанците от Егейска Македония“ (стр. 102 - 161) и „Наративите за бежанците като израз на семейна, родова и индивидуална памет“ (стр. 162 - 193). Реферирайки към релевантната литература за културна и колективна памет, са открити

въпросите за травмата, носталгията и жертвения дискурс на бежанците. В трета глава са представени възпоменателните инициативи на сдружения и комитети, които са ангажирани със съхраняване на паметта за бежанците и тяхната съдба. Отделено е внимание на дейността на Македонския научен институт и Съюза на тракийските дружества в България. По-подробно е описана дейността на комитет „Старчище“ от Гоце Делчев, следван от „Българско сдружение на родовете от Македония“ и регионалния клуб „Георги Измирлиев–Македончето“ към Национално дружество „Традиция“. В четвърта глава е описана работата на терен, по време на която е събран основният емпиричен материал – разказите на потомците, техните семейни истории, споделяни по време на родови и землячести срещи, и с външи лица (в случая докторант Щерев).

Заключението съдържа изводите от направеното изследване: подчертана е актуалността на паметта за съдбата на бежанците от Егейска Македония и нейната значимост както за индивидуалната и семейна идентичност на потомците, така и за по-широките кръгове на българското общество; за това говорят и публикациите на потомци – спомени и архивни проучвания за съдбата на бежански родове и села на произход от Егейска Македония. Според направеното теренно изследване, на локално ниво се наблюдава пренос на културата на бежанците - фолклор, диалектни форми на езика, облекло, кулинария, които се явяват разпознаваеми маркери на различия в обобщаващата категория „бежанци“ и до днес. Публично е видима активната роля на създадените в последните години сдружения за съхраняване на историческата и колективна памет и културното наследство на бежанците. Дейността на сдруженията е динамичен съвременен процес, чиито резултати предстои да се разкриват.

III. *Основни приноси*

Дисертационният труд съчетава исторически подход, представен чрез основни трудове на българската историография и краеведски публикации

по темата за прекрояването на границите в Егейска Македония през първата половина на ХХв. и съдбата на българските бежанци, намерили убежище в границите на Царство България, с етноложки подход във втората част на дисертацията (трета и четвърта глава). В тази втора част на дисертацията се състои именно и научният принос на труда. Тук е представен събраният от автора теренен материал – наблюдения на дейността на сдружения на бежанците и разкази на потомци. Цитираните откъси от интервюта и публикувани спомени очертават един общ колективен разказ с повтарящи се места на паметта – загубата, изоставянето на родните места, пътя на изгнанието, отношенията със завареното местно население, връзките с борбите на ВМРО и политиките на гръцката и българската държава. Като следващ травматичен епизод от историята на бежанските семейства, се спомня опитът на българската държава в началото на 1950-те години да ги изсели в република Македония, определяйки ги като македонци. Авторът прави сполучливо разграничение между разказите за загубените родни места на различните поколения: докато в тези на най-възрастните доминира носталгията и идеализацията на родното село, то младите им потомци са не така емоционални и по-скоро скептични към този идеализиран образ. Обособяването на бежанците в квартали, които във вернакуларната памет стават известни като „Македонски квартал“, „Заровска махала“ и др., именуването на улици с имената на села и градове от Егейска Македония, допринасят за обособяването им като група, разграничаването им от „другите“, подкрепя не само тяхната колективната памет като бежанци, но и тази на приемната общност за тях като бежанци и техни потомци.

Авторът е очертал основните маркери, върху които се опира самопредставянето на респондентите му като потомци на бежанци от Егейска Македония: рефлексията върху особеностите на езика им, местната кулинария, пренесена и запазена от бабите им, песенния фолклор. Отделено е място и на посещенията на потомците по родните места в Егейска

Македония след 1989 г. – процес, който актуализира семейната памет и се свързва с новите възпоменателни инициативи на гражданските сдружения. Активностите на тези сдружения имат ключово значение за съхраняването на историческата памет на/за бежанците.

В описанието на теренната работа в трета и четвърта глава изцяло е изключено анонимизирането на респондентите и местата, което е обичайно възприетата практика за теренно етнографско изследване. В случая не бих определила това като недостатък на работата, защото, както става ясно, респондентите не търсят подобна анонимност – напротив, за тях съучастието в изследователския проект на докторанта се възприема като признание за значимостта на темата и съдбата на техните предци. Научният интерес към тяхната история е източник на гордост и те я споделят с желание. Заключениеята относно работата на паметта за бежанския епизод от семейната история правдиво очертават поколенческите различия и ролята на родовите срещи като инструмент за създаване и предаване на паметта.

IV. Заключение

Представеният дисертационен труд „Бежанците от Егейска Македония и техните наследници – етнологички аспекти“ съдържа научен принос и може да бъде оценен положително. Докторантът има необходимия брой публикации по темата на дисертацията. Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд. Това ми дава основание да гласувам ЗА присъждане на Щерьо Атанасов Щерев на научната и образователна степен „Доктор“ в област на висше образование – 2. Хуманитарни науки, професионално направление – 2.1 Филология, специалност – Фолклористика и етнология.

Дата: 13.06.2024

Рецензент:

проф. д-р Ана Лулева